

KARTOGRAFİDEN GÜNÜMÜZ HARİTA TASARIMINA YERYÜZÜNÜN KAĞITTAĞI GRAFİK YANSIMASI

FROM CARTOGRAPHY TO TODAY'S MAP DESIGN: REFLECTION OF EARTH ON PAPER

Melike TAŞÇIOĞLU¹

ÖZET

Coğrafi alanları, genellikle harita veya kroki gibi düz bir yüzey üzerinde grafik olarak temsil etme bilimi ve sanatı olan kartografi, 21. yüzyılda gelişen sayısal haritalandırma teknolojileri ile kurumların ve kentlerin turizme ve pazarlamaya yönelik eğilimleri sonucu yeniden gündeme gelmiş ve harita tasarımında grafik tasarımcının konumu güçlenmiştir. Haritalar aracılığıyla düşünen grafik tasarımcı, neo-kartografik veri tabanlarının sağladığı kolay ulaşılabilir bilgilerin ışığında haritalar üzerine de tekrar düşünme fırsatı yakalamıştır. Çizgilerin, renklerin ve tipografinin yeryüzünden kağıt üzerinde tercümesinde daha özgün yöntemler denemeye elverişli olan bu dönemde coğrafi içerik yaşamsal ve kültürel bilgi ile harmanlanmaktadır. Aktarılan bilginin coğrafi doğruluğunun ötesinde bir bakış, bir mekâna, bir kültüre, bir kimliğe ait yeni bilgiler sunar.

Anahtar kelimeler: Kartografi, harita tasarımı, görsel iletişim, grafik tasarım.

ABSTRACT

Cartography, the art and science of graphically representing geographical space on a flat surface like a map or a plan has regained its importance due to the advancement of mapping technologies and the need towards tourism and marketing of corporates and cities, therefore the position of graphic designer has regained its strength. With the advancement of neo-cartographic database and the accessible information graphic designers, who think via maps have found the opportunity to think more on the maps. In this era, which new ways of translating earth to paper via lines, colors and typography is possible, geographical facts blend into cultural information. A vision beyond the geographical facts presents information that belongs to an environment, a culture and an identity.

Keywords: Cartography, map design, visual communication, graphic design.

¹ Yrd. Doç., Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, Öğretim Üyesi,
mtascioglu1@anadolu.edu.tr

1. GİRİŞ

Grafik tasarım, belli bir kitleye bir mesaj iletmek adına görsel öğeleri seçme ve düzenleme sanatıdır. Kimi zaman görsel iletişim olarak da adlandırılması, bilgiye biçim verme işlevini vurgular. Tasarımcının görevinin önemli bir kısmı görsel ve sözel öğeleri birleştirerek bunları düzenli ve etkili bir bütün haline getirmektir. Grafik tasarım, ortak çalışmaya dayalı bir disiplindir. Grafik tasarımcı, yazarlar tarafından üretilen sözcükler ile fotoğrafçı ve illüstratörler tarafından ortaya konan imgeleri, tamamlanan görsel iletişim düzenlemesinde bir araya getirir (Graphic Design, 2013).

"Grafik" sözcük anlamı olarak, resmetmek veya çizmek kökünden gelir. Bilginin grafik (yani çizgisel ve görsel) temsilinin, incelenebileceği alanlar arasında afiş tasarımı, kitap tasarımı, logo tasarımı ve tipografi ilk akla gelenlerdendir. Grafik tasarımın disiplinler ötesi doğası, çalışma alanlarını diğer uzmanlıklarla birleştirir: Örneğin reklamda pazarlama için içine girerken, ambalaj tasarımında endüstriyel tasarım, kitap tasarımında baskı teknolojileri grafik tasarımın ortak çalışma alanlarındandır. Bu bileşimlerden biri de coğrafya ile grafik dilin buluştuğu kartografi ve harita tasarımıdır. "Grafik" sözcüğü, "coğrafya" (*geography*), "topografi", "kartografi" sözcüklerinde de ek olarak barınır. Bu, grafik tasarımın yeryüzüne ait bilgileri aktarmada ne kadar uzun zamandır rol oynadığını bize hatırlatır.

"Grafik" ekini almış pek çok terim vardır; örneğin, veri görselleştirilmesini ele alan, *info* (yani *veri*) ile "grafik" ekinin birleşmesiyle ortaya çıkmış olan "infografik" sözcüğü 21. yüzyılın yaygın kullanılan terimlerinden, grafik tasarımın yeni yaygınlaşan ve gelişen alanlarından biri gibi görünür. Oysa, kartografi ve harita tasarımı verinin görsel iletişiminde karşımıza çıkan en eski alanlardandır. Haritacılık anlamına gelen "Kartografi" sözcüğü kökeninde yunanca "karton üzerine çizmek/yazmak" anlamını barındırır. İngilizce'de *map* ise Latince *mappa* yani kumaş/peçete anlamından gelir (Encyclopedia Americana, 1970:18, 252). İster kumaş, ister karton veya kağıt olsun, bir yüzey üzerinde, grafik dille, çizgilerle yeryüzüne ait bilgilerin aktarılması, görsel iletişimin en ilkel halinin bile aslında günümüzden çok da uzak olmadığını gösterir. Bilginin estetikle harmanlanarak

kullanıcıya kavuştuğu bu alan, grafik anlatımın insan hayatına katkıları üzerine düşünmek için önemli bir noktadır.

Resim 1. Sol: Peçete üzerine yapılmış basit bir yol tarifi,
Sağ: Matrakçı Nasuh, 1537 tarihli İstanbul planı.

2. KUŞBAKIŞI DÜŞÜNMEK: TASARIMDA HARİTANIN YERİ

Coğrafi bilgiyi, mekân kavramlarını veya ölçeği grafik anlatım aracılığıyla iletmek ve göstermek için kullanılan haritaların içeriği, gerçek dünyanın bir canlandırmasıdır (**Resim 1**). Fikir haritaları da aynı şekilde fikir ve kavramların görsel canlandırmalarıdır (Ambrose, 2013:46).

Tasarımın temelini oluşturan “problem çözümü”, yöntem olarak haritalandırmayı benimser, çünkü haritalandırma, problemi tanımlayabilmeye ve genel resmi çıkarmaya yardımcı olur. Bir tasarım problemini anlayabilmek için problemin bütünü ve detayları görebilmek gerekir. Bu detayları alt alta yazılı olarak sıralamak yeterli olmayabilir, bunun yerine maddeleri tüm ilişkileriyle birlikte ele almak problemi daha net görebilmeyi sağlar. Ortaya çıkan şey, soyut problemin detaylarıyla, yol ayrımları ve dallandırmalarıyla kuşbakışı olarak somutlaştırılmasıdır.

Haritalar grafik tasarım problem çözüm sürecinde bir fikir geliştirme aracı olarak kullanılır ve coğrafi haritalardan ilham alırlar; tıpkı coğrafi haritalar gibi, zihin haritaları da önemli noktaların kaydedilmesi, konumlandırılması ve bütünün görülmesi ve

gösterilmesiyle ulaşılmak istenene kolay erişim seçeneklerini ortaya koymayı amaçlar. Coğrafi haritalar ile zihin haritaları arasındaki en önemli fark ise ilkinde somut coğrafi bilginin kaydedilerek aktarılması, ikincisindeyse zihindeki soyut bilginin somuta çevriliyor olmasıdır. Haritalar bilgiyi organize etmek amacıyla kullanılır. Bunlar, yukarıdan bir bakışla her şeyi bir arada görebilmek amacıyla yapılan çizimlerdir. Zihin haritaları, yazınsal veya soyut bilgileri somutlaştırır ve organize eder; varolan bilgi ilişkilendirilerek bütün ve parçaların kurgusu ortaya çıkarılır veya beyin fırtınası ile yeni fikirler ve kavramlar ekleme şansı ortaya çıkar.

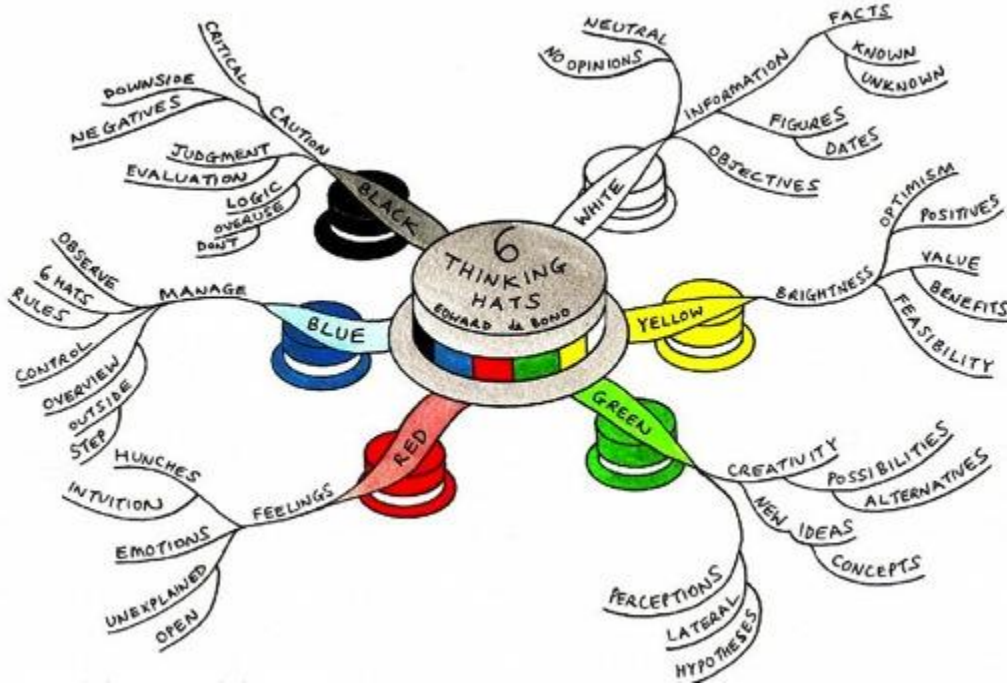
Grafik tasarımcı için harita, bir düşünme biçimidir. Tasarım, fikirlerle ve bu fikirleri geliştirme, ekleme, eleme, yeniden konumlandırma aşamasıyla başlar. Bunları yazarak ve çizerek anlama ve aktarma her tasarımcının aşına olduğu bir yöntemdir. Tanımlama ve tarif, nokta ve çizgilerle, basit eskizlerle yapılır ve bütünü oluşturan detayların görsel bir planı ortaya çıkarılır.

İlk haritaların insanların yollarını bulmalarına ve bilinmeyene karşı olan korkularını azaltmalarına yardımcı olmak üzere yapıldığı düşünülmektedir. Hayati olduğuna inandığımız (eskiden avlanma yerleri ve taze su kaynaklarının, şimdi ise boru hatları ve alışveriş merkezlerinin) ve hayati tehlike içeren (diğer insanlara ait arazilerin; çöp sahalarından çıkan zehirli gazların) konumlarını bilmek istiyoruz. Şimdi de eskiden yaptığımız gibi büyük çatışmaları ve anlamlı keşifleri kaydetmekteyiz. Bilgi birikimimizi yeni bir bakışla görebilmek için bilgileri haritalar üzerinde organize ediyoruz. Sonuç olarak haritalar bazı açıklamalar öneriyor; ve bu açıklamalar bize güven verirken aynı zamanda daha fazla soru sormamız ve başka olasılıkları değerlendirebilmemiz için ilham veriyorlar (Turchi, 2004:11).

Turchi'nin edebiyata yönelik düşünmede bir metafor olarak haritaları ele aldığı kitabının ön sözünde geçen bu paragraf, bize insanın neden haritaya ihtiyaç duyduğunu özetler. "Çıkış yolu bulmak" hem gerçek hem mecazi anlamda haritaların yardımıyla gerçekleşebilir. Haritalar yardımıyla bilgiyi işlemek ve işleneni yeniden bir basamak olarak kullanarak yaşanan çevreyi daha iyi anlamak için bir düşünme biçimi haline getirmek grafik tasarımcının da üstlendiği sorumluluklardan biridir.

Zihin haritaları 1970'lerde Tony Buzan tarafından geliştirilmiş ve o zamandan bu yana sadece fikir yaratımı ve beyin fırtınası için değil, aynı zamanda planlama, problem çözme ve karar alma aracı olarak kullanılmıştır (Ambrose, 2013:48). Bir beyin fırtınası yöntemi olarak kullanılan zihin haritaları, tasarımcıların ve yaratıcılık gerektiren

mesleklerin ilgisini çekmiş, bir yaratıcı düşünme yöntemi olarak pek çok insan tarafından benimsenmiştir. Zihin haritaları için çarpıcı bir örnek Edward de Bono'nun "6 Şapkalı Düşünme Tekniği" kitabının haritalandırılmasıdır (**Resim 2**). Yaklaşık 200 sayfalık bir kitap, bu harita ile tek bir alanda ve bir arada görülebilmektedir. Yazılı bilginin sıralı anlatımı ve zaman gereksinimi, zihin haritalarıyla yerini bütünü ve ilişki örüntüsünü bir çırpıda görebilmeye bırakır.

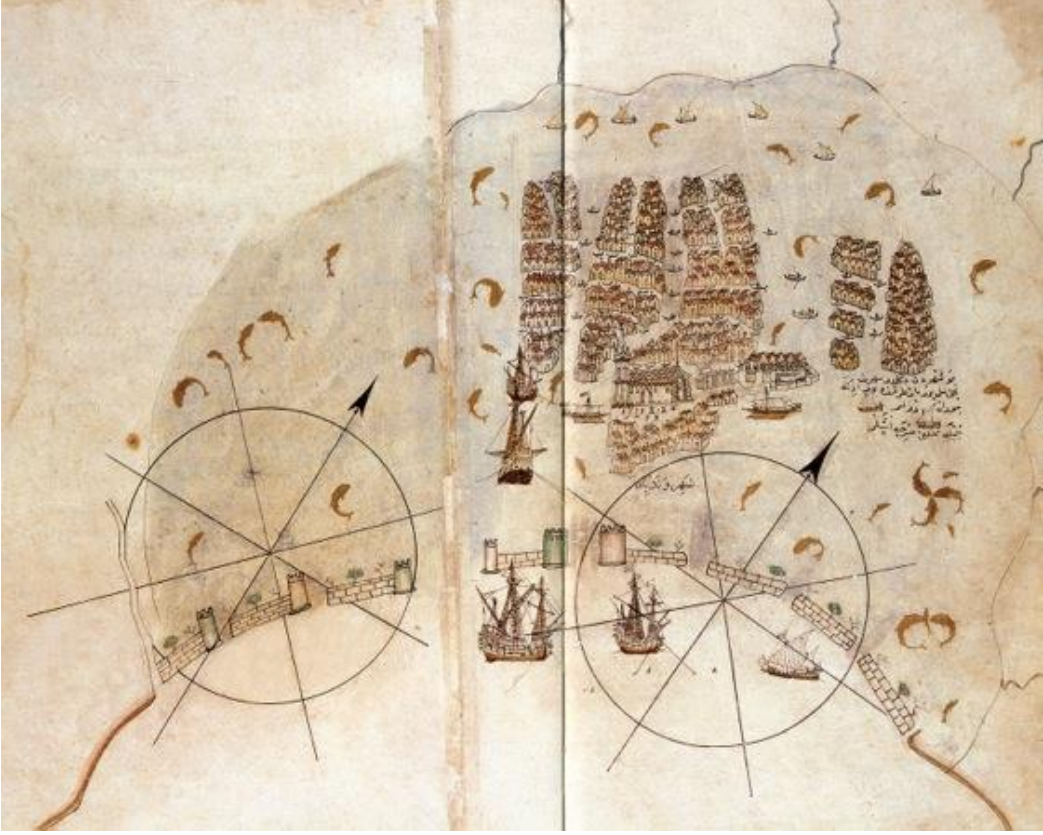
Resim 2. Edward De Bono'nun 6 Şapkalı Düşünme Tekniği kitabının fikir haritası.

Coğrafi haritalar da (tıpkı zihin haritaları gibi) bir bölge, bir mekan veya bir kentin bütünü hakkında genel ve hızlı bir fikir sahibi olmamızı sağlar. Bu genel bakışın yanı sıra, yakından bakıldığında daha detaylı bilgilere ulaşmayı da mümkün kılar. Kente ait bölgeler, bir bölgedeki önemli merkezler veya bir müzik festivalindeki konser alanları için ortaya konulabilecek haritalar, tek bir alan içinde, var olan bilgiye hem ilk aşamada genel bakış, hem de gerektiğinde detaylı bir görüş sunar. Bu şekilde konu veya mekân üzerinde daha net ve akılda kalıcı bilgi elde edilmiş olur. Bu da görsel iletişim adına kullanışlı, verimli ve çok-katmanlı bir mecra ortaya koyar.

Harita tasarımı uydu, internet ve mobil teknolojilerin gelişmesiyle birlikte yeni bir döneme girmiştir. Bu yeni dönem, hemen her alanda elde edilen sayısal verilerin de hızla çoğaldığı bir dönemdir. Coğrafi bilgiyi olduğu gibi diğer bilgileri de kuşbakışı ele almak, bir veriyi yukarıdan ve bütünüyle görebilmek, bilgi kirliliği ve kalabalıklığında yolumuzu bulmamızı kolaylaştıracaktır. Grafik tasarım ve grafik düşünme, bu verilerin işlenmesinde ve aktarımında doğru modeller ortaya koymayı sağlar. Bütünü bir arada görebilmek ve detaylarını tek bir alanda ilişkilendirebilmek hem coğrafi, hem soyut bilginin iletişiminde daha da kritik bir dönemdedir. Bilgi, herkes tarafından anlaşılabilir, kolaylıkla okunabilir ve paylaşılabilir olmalıdır.

3. HARİTA TASARIMI VE OKUNURLUK

Coğrafyanın geniş yer tuttuğu Osmanlı kültür ve biliminde haritaların yer aldığı eserler “suretü'l-arz” yani “yeryüzünün suretini” yansıtan eserlerdir. Bunlar, ülkelerin fiziki, siyasi, iktisadi durumunu, kentler arası mesafeler ve yollar hakkında bilgilerin yanı sıra “yeryüzünün suretlerini” yani haritaları barındırırlar (Özdemir, 2008:34). Haritaların bilgiyi kaydetme ve paylaşma işlevinin yazınsal bilgi ile harmanlanarak yapıldığı bu eserler, görsel okunurluğun hem yazı, hem grafik açılardan tasarlandığı, kitap formatında bir araya getirilerek çoğaltılan eserlerdir.

Resim 3. Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye adlı eserinden Venedik Planı.

“Suretü'l arz” yeryüzünün deneyimlediği değişim ve gelişimleri de kaydeder. Haritaların aktardığı coğrafi bilgiler kadar aktarıma biçimleri ve teknikleri de dönem hakkında bize bilgi verir. Haritada kullanılan teknik ve aktarım biçimi, onun ortaya konulma amacının ipuçlarını taşır (**Resim 3**).

Haritalar bilginin organize edildiği, aktarıldığı ve bilginin görsel iletişimi ve sunumunun gerçekleştirildiği grafiklerdir. Coğrafi, jeolojik ve jeopolitik nitelikler barındıran haritalar, belli bir ölçekte hazırlanır ve gerçeğe sadık kalır. Burada bilgi sunulur ve sunulan bilginin doğruluğu çok önemlidir. Bu da harita tasarımını belli kurallar çerçevesinde kısıtlayan bir olgudur. Coğrafi, jeolojik ve jeopolitik haritalar, okunabilir, anlaşılabilir ve bilimsel doğruların hiç bir şekilde saptırılmadan hatasız olarak aktarımının gerçekleştirildiği grafiklerdir. Burada sorgulanması gereken ise gerçeğe hangi durumlarda, nasıl ve ne kadar bağlı kalındığının doğru tasarıma olan etkisidir.

Londra metrosunda çalışan elektrikçi teknik ressam Harry Beck, bilgiyi sunmanın ön planda olması gerekliliğini ve bu gereklilikle ele alınan haritaların kullanışlılığını bize hatırlatır (**Resim 4**). Karmaşık devreleri düzenli hale getirmeye alışık olan Beck, metro haritasını da aynı bakış açısıyla ele almıştır ve “topografik (yani yer-betimsel) yalınlığı, coğrafi doğruluğa tercih etmiştir ve sabit bir kurala bağlı kalmıştır; çizgiler yalnızca yatay, dikey veya 45 derecelik açıda olabilir” (Sullivan, 2011:108).

Beck bize haritaların coğrafi bilgiyle birebir ilerlemesinin şart olmadığını, önemli olan şeyin seyahat eden yolcuların net bir rota bilgisine ulaşmaları olduğunu hatırlatmaktadır. Beck'in haritasında coğrafi bilgi önem bakımından ikinci sıradadır. Öncelikli olarak verilmesi gereken bilgi, duraklar ve hatların birleştiği noktalardır; coğrafi konum daha sonra gelir. Grafik tasarım tarihi için çok önemli bir mihenk taşı olan Londra metrosu haritasını ortaya koyan Beck, haritaların amaç veya problem neyse, onu çözmesi gerektiğini önemli bir ezberi bozarak gösterir. Beck, doğanın ve coğrafyanın “resmini çizerek” taklit etmek yerine, fikrin, aklın ve belleğin yolunu şematik olarak sunar.

Resim 4. Harry Beck'in metro haritası tasarımından önceki hali ve sonrası.

Resim 5. Martin Haake tarafından tasarlanan "Cruising Around Africa" isimli harita, 2011.

Harita tasarımında hedef kitleye iletilmek istenen bilgi, Londra metrosu örneğinde de olduğu gibi, her zaman coğrafi olmayabilir. Tasarımı yapılması istenen haritanın türüne ve amacına bağlı olarak haritanın okunurluğu üzerinde oynanabilir. David Carson'un tipografik deneylerindeki okunurluk sorgulaması, burada harita için de tekrar düşünülebilir. Yazının okunması gerektiği, yazının bunun için var olduğu anlayışını RayGun'la birlikte kiran Carson, grafik tasarımcılara yazının aynı zamanda görüntüye bağlı mesajı oluşturan değerlere sahip olduğunu hatırlatır. İçeriğin biçim ile birlikte yaşadığı dengeyi bozan Carson'un tipografi üzerinden yıktığı sınırları harita için de düşünmek mümkündür. "Okunurluk" sadece içeriğin değil, mesajın da tasarımın bütününde okunması anlamına gelir. Örneğin Martin Haake tarafından tasarlanan Afrika haritası,

renkleri, dokusu ve tarzıyla Afrika kimliğinin iletişimini kurmakta, bazı ülkelerin ve şehirlerin konumları kadar, okuyucuya genel Afrika havasını da solutmaktadır (**Resim 5**).

Haritaların kullandığı grafik ve semboller, tıpkı matematikte olduğu gibi, kesin kurallara mı bağlıdır, yoksa her harita kendi anlatımını yeniden tasarlayabilir mi? Hollandalı kartograf Menno-Jan Kraak, konu tasarım ve estetiğe geldiğinde grafik tasarımcıların iyi bir ilham kaynağı olduğunu ancak haritaların görevini yapabilmesi için bu fikirlerin kartografik ilkelere kanalize edilmesi gerektiğini vurgular:

Haritaların gerçek dünyayı sunma, sentezleme, analiz etme ve keşfetme yetisi vardır. Haritalar bunu iyi yaparlar çünkü karmaşık gerçekliğin yalnızca bir kısmını sunarlar ve bunu soyut bir biçimde görselleştirirler. Kartografik disiplin, uzamsal modellere ve ilişkilere dair açılımlar sunan en uygun haritayı gerçekleştirebilmek için bir takım ilkeler geliştirmiştir. Bu ilkelerden bazıları geleneksel üsluplardır, deniz mavidir, kum sarıdır ve buna çoğu topografik haritada rastlarız. Diğer bazı ilkeler ise algıya dayalıdır, büyük semboller büyük miktarları, koyu tonlar yüksek değerleri temsil eder, ve bunlar çoğunlukla tematik haritalarda kullanılır. Öte yandan, bunlar genel olarak bir mesaj ileten haritalar için geçerlidir. Bugün, haritalar aynı zamanda -çoğu zaman web tabanlı- coğrafi veriye ulaşılan ve görsel temsilin arkasındaki veri ile etkileşim sunan esnek arayüzler olarak değerlendirilmelidir. Haritalar aynı zamanda keşfetmeyi teşvik eden araçlardır. Bu doğrultuda jeo-uzamsal modelleri ve ilişkileri üzerine (görsel) düşünmeyi tetiklemede kullanılabilirler (Klanten, 2010:215).

Grafik tasarımcı açısından bakıldığında bu tür gelenekler, alışkanlıklar, kurallar ve ilkeler sorgulamaya, üzerinde deneyler yapmaya ve yeni fikirler geliştirmeye açık başlangıç noktalarıdır. Bilgiyi daha *doğru* aktarmak, tıpkı Beck'in haritasında olduğu gibi, *doğru* coğrafi bilgiyi aktarmak anlamına gelmeyebilir. Bilginin daha samimi, daha eğlenceli, hedef kitlesine daha uygun bir tarzla veya daha basit ve öğretici aktarımına ihtiyaç duyulduğunda grafik tasarımcı, o bilginin iletişimine en uygun dili belirler ve *doğru* olan bu dildir (**Resim 6**).

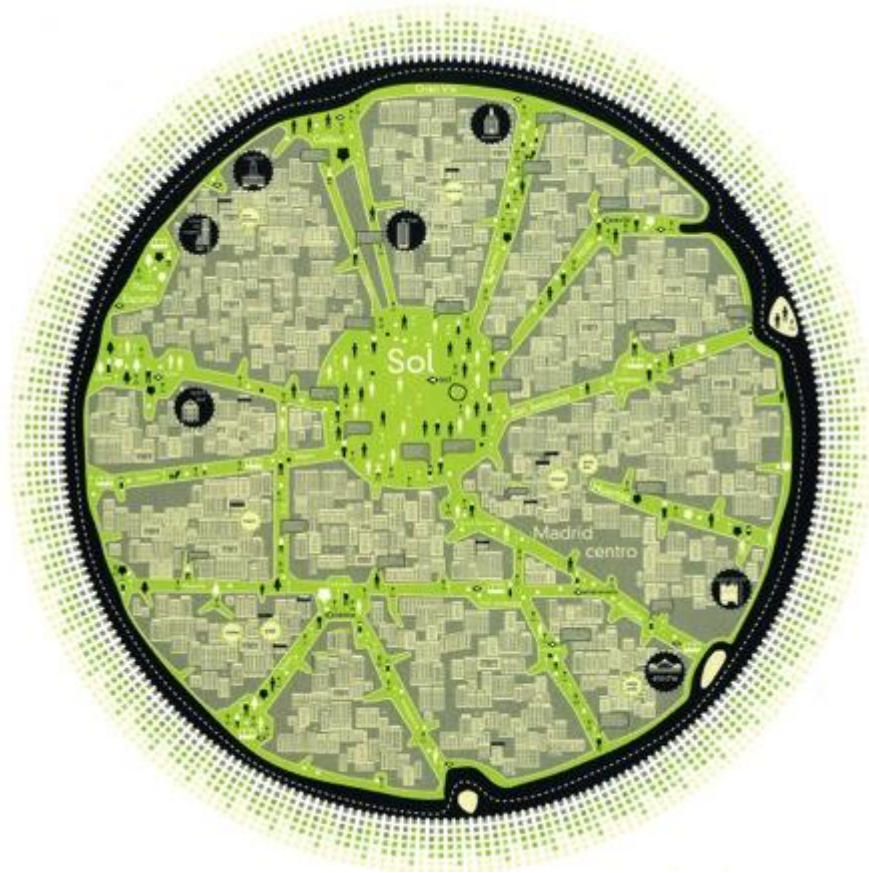
Resim 6. Owen Gatley tarafından tasarlanan Paris haritası, 2012.

• Brewer, kartografların harita planlamasına başlamadan önce müşteriye sordukları soruları şu başlıklarda toplar (Brewer, 2005:4):

- Ne tür bir bilgi haritalandırılacak?
- Haritayı kim okuyacak?
- Haritanın içeriği yazılı metin veya başka grafikler içeriyor mu?
- Haritayı sunmada hangi ölçü ve ortam kullanılacak?
- Harita üretiminde zamanlama ve bütçe sınırlamaları nedir?

İşte bu soruların cevaplarına bağlı olarak kartografi ve grafik tasarım arasındaki dengede hangi tarafın daha ağır basacağı veya işbirliğinin ne ölçüde yapılması gerektiği ortaya çıkar. Harita, stratejik amaçlarla veya şehir bölge planlamada kullanılan resmi bir harita olacaksa bu durumda grafik tasarımcının tek başına çalışması hataya neden olabilir. Ancak haritalandırılan bilgi, örneğin bir müzik festivali planıysa veya turistik bir şehrin en yeni restoranlarını tanıtan bir cep rehberiye, bu durumda da kartograf hedef kitleye uygun dili belirlemede eksik kalır.

Burada harita ile kent planları ve rehberler arasında bir ayırım yapmak da doğru olacaktır. Harita bilgisi kent planlarında kullanılır ancak, turistik bir kent planı veya rehber söz konusu olduğunda, varolan kartografik bilgi kullanılarak, bunun üzerinden bir tasarım yapılır. Grafik tasarımcının bu konuda genellikle üstlendiği rol, varolan bilginin bir çeşit görsel çevirisi ve yorumunu yapmaktır. Yine de tasarımcı bununla sınırlı kalmayıp yeni bakış açıları ve öneriler de sunabilir (**Resim 7**).

Resim 7. Carlos Romo Melgar tarafından tasarlanan "Cosmographies" adlı proje kapsamında yapılan Madrid haritası.

Mobil teknolojilerin hızla büyümesi ve benimsenmesiyle veri toplamak herkesin yaptığı sıradan günlük bir aktivite haline gelmiştir. Konum servisleri, mobil fotoğraf paylaşım uygulamalarındaki görüntü haritaları, yerel bilgiler, mekanlara ait yorum ve uyarı mesajları gibi pek çok sayısal bilgi işlenmeye açık verilerdir. Ortaya çıkan demokratik ve kolektif veri tabanı ayıklanıp analiz edildiğinde eş bulunmaz değerde bulgular sunmaya gebedir. En önemli sorunlardan ilki, bu veri denizinde hangi süzgeçle bilgi toplanmak

istendiğidir, ikincisi ise bu bilgi denizinin algılanmasında karşılaşılabilecek zorluklardır; bu, doğru aktarımı günümüzde daha da önemli hale getirir.

Haritalar, bilgiyi birebir doğru aktarma ile bilgiye görsel iletişim açısından yenilikler katabilme üzerine iyi bir inceleme alanıdır. Harita tasarımı, görsel iletişimde hedef kitleyle bambaşka ve yepyeni bağlantılar kurmada uzmanlaşmış, veri görselleştirmede yeni bakış açıları sunmada öncülük etmiş, tipografiyi illüstrasyonlarla harmanlamanın estetik yollarında ustalaşmış tasarımcılar için bugün yeniden canlanan bir alandır. Yazınsal okunurluğun sınırlarını zorlamış tasarımcılar, kartografinin de keskin sınırlarını aşarak yeni okumalar ve yeni görüşler ortaya koymaktadır.

4. “ŞU AN BURADASINIZ”: HARİTADA TASARIMCININ VE KULLANICININ YERİ

Per Mollerup yönlendirme tasarımı üzerine kaleme aldığı “Wayshowing” adlı kitabının terminoloji bölümünde önemli bir noktaya dikkat çeker:

Wayfinding (yönbulma) pek çok tasarımcının, ve işaretlendirme sistemi üreticisinin kullanmayı sevdiği bir terimdir. *Wayfinding* konusu üzerinde çalıştıklarını iddia ederler. Belki de öyle yapıyorlardır ancak doğru dil kullanımına giden yolu bulamamışlardır. İşaretlendirme yapma işinde meşgul olmaları gereken şey *wayshowing* (yöngösterme)dir. *Wayshowing* kavramının *wayfinding* ile ilişkisi, yazmanın okumayla ve konuşmanın duymayla olan ilişkisi gibidir. *Wayshowing* kavramının amacı *wayfinding*'e olanak sağlamaktır. *Wayshowing* araçtır. *Wayfinding* ise sonuçtur² (Mollerup, 2005:11).

Mollerup'ın burada yönlendirme tasarımı üzerine hatırlattıkları, harita için düşünüldüğünde de anlam kazanır. Harita tasarımı yön verir, yol bulmaya yardımcı olur. Yolunu bulması gereken kullanıcı, “kaybolduğunda” bu kılavuz ile baş başa kalacaktır. Tasarımcının bunu hesaba katarak ilerlemesi gerekir.

Yönlendirme tasarımında, mekanda fiziksel olarak bulunan grafik öğeler aracılığıyla kullanıcıya yön gösteren grafik tasarımcı, harita tasarımında bu yönlendirmeyi kağıt üzerinde “tarif eder”. Tıpkı yönlendirme tasarımında olduğu gibi, o an, o mekânda bulunmamasına rağmen, mekâna giden birinin karşılaşılabileceği sorunları öngörebilen ve bunlara ilişkin çözümleri ve yönlendirmeleri sunabilen bir tasarım hedeflenmelidir.

² Türkçe'de “yönlendirme tasarımı” olarak geçen “wayshowing” İngilizce'de sıklıkla “wayfinding” şeklinde kullanılır. Türkçe kullanımda terminolojik bir sorun olmayan bu alana dair, Mollerup'un İngilizce terimde eleştirdiği kullanım hatasına dikkat çektiği bu alıntıda, çeviri nedeniyle anlamın bozulmaması adına, tartışılan terimler İngilizce olarak bırakılmıştır.

Yine, Brewer (Brewer, 2005:3)'a göre daha iyi harita tasarımı yapmanın yolları şunlardır:

- Haritanın amacına ve ortamına göre tasarlanması, izleyiciyi hesaba katma, çözünürlük, bakış mesafesi ve renk kalitesi,
- Mizanpajı haritanın amacıyla ilişkilendirmek, görsel hiyerarşiyi kullanmak, dekoratif tasarım öğelerini elemek, ve harita görüntülerini seçmek,
- Mizanpajı planlamak, boş alanları dengelemek, hizalamaları rafine etmek, deneysellik ve eleştirileri değerlendirmek,
- Piksel temelli, vektörel veya internete yönelik, uygun dışa aktarım olasılıklarını seçmek.

Bu kriterler, şüphesiz, harita tasarımı için başlangıçta gerekli olan ve göz önünde bulundurulması gereken kriterlerdir, ancak tek başına yeterli olamayabilirler. Kullanıcının harita üzerinde nerede olduğunu anlayabilmesi, gidilecek önemli merkezlerin vurgulanması, haritanın bir ürün olarak tasarımının da hesaba katılması gerekebilir; hatta kimi zaman hedef kitleye hitap edebilmek adına “dekoratif tasarım öğeleri” gerekli bile olabilir (**Resim 8**).

Resim 8. Hello Yellow Studio tarafından tasarlanan “The Perfect Plan” adlı proje kapsamında yapılan Paris haritasında kentte gidilebilecek en iyi mekanlara yer veriliyor.

Yerin ve kağıdın birebir örtüşmesi, oryantasyon adına yeterli olmayabilir. Haritada “kendi yerini bulmak” mecazi olarak da ele alınmalıdır. Örneğin bir kampus haritası, gençlerin kullanacağı, muhtemelen üniversiteye yeni başlamış, üniversite fikrine yeni alışmakta ve uyum sağlamakta olan 18-22 yaşları arasındaki, yeniliğe, sosyalleşmeye, eğlenceye ve öğrenmeye meraklı bireyler için tasarlanmalıdır. Bu kitle için tasarlanan harita bir imar planı ciddiyetinde ele alındığında bu hedef kitleye ait bir birey, bu haritada kendini “konumlandıramayabilir”. Mekâna veya haritası çıkarılan alana dair geliştirilecek aidiyet hissi, haritada da kendini hissettirebilmelidir. Dolayısıyla artık burada yerin ve kağıdın yanı sıra, kimliğin de örtüşmesi gerekmektedir.

Bu noktada haritalar üzerine, üretim biçimi bakımından ayırım yapmakta fayda vardır: Baskıya yönelik tasarlanan haritalar ve ekrana yönelik tasarlanan haritalar.

Baskıya yönelik haritalar, yani baskı ile belirli sayıda kağıt, karton veya plastik benzeri malzemeler üzerine basılan haritalar, genellikle belirli dönemlerde yeniden ele alınarak tasarlanır. Baskıya yönelik haritalarda, kullanım amacına bağlı olarak tasarım ön plana çıkarılabilir, coğrafi bilgi ise birebir doğru olmayabilir. Bu haritalar, döneme, tarza veya hedef kitlenin beklentilerine göre değişime daha açıktır ve tasarımcının zorlayabileceği esnek bir yapıya sahiptir. Tasarımlar yereldir. Güncellemeler genellikle haritanın tasarımının da güncellendiği sıklıktadır. Tasarım ve tasarımcı öne çıkar, haritada genellikle tasarımcının imzası da bulunur.

Resim 9. Araçlarda kullanılan navigasyon sistemi ve Tomtom iPad uygulamasından bir ekran görüntüsü.

Ekrana yönelik haritalar ise genellikle daha bilimsel, coğrafi olarak daha doğrudur. Bu konuda yapılan tasarımlar daha evrenseldir. Hatta mevcut harita veri sistemleri (Tomtom, Google Earth gibi) yaygın kullanılan yazılım teknolojileridir ve bu kurumlar için çalışan kartograflar ve tasarımcılar tarafından tasarlanmıştır (**Resim 9**). Bu tasarımlarda daha genel ve her veriye uyumlanabilir görseller kullanılır. Görünüm standarttır, güncellemeler ana merkezden gerçekleştirilir. Tasarımcı arka plandadır, harita imzasızdır.

Basılı haritalarda tasarımın yeri, ekrana yönelik teknoloji ve veri sistemlerinin artmasıyla daha da önemli hale gelmiştir. Basılı harita adeta sanatsal bir alan halindedir. Bu haritalarda verilen şey sadece coğrafi bilgi değildir, görsel bir mesaj, kurum kimliğini pekiştiren bir ürün, hatıra değeri olan bir tasarım nesnesi de verilmektedir (**Resim 10**).

Resim 10. Herb Lester Associates ve Brent Couchman tarafından tasarlanmış bazı haritaların katlanmış halleri.

Verilerin sözel yolla veya amatör grafiklerle sunulması yerine bilgiyi organize eden ve estetik sunumla birleştirerek kullanıcı dostu bir aktarımla ortaya koyan tasarımlar

iletişimin daha doğru ve kalıcı olmasını sağlar. Veri görselleştirme, karşılaştığımız büyük miktarlarda bilgi ile başa çıkabilmek için vazgeçilmez bir enstrümandır. Her ne kadar verileri analiz eden herkes doğru tekniklere dair altyapıya sahip olmasa da, belli bir seviyede veri okuryazarlığı geliştirilmek zorundadır. Görselleştirme, verinin daha erişilebilir hale gelmesinde kaçınılmaz olacaktır (Yau, 2013: 248).

Grafik tasarım, problem çözümü, yönlendirme tasarımı, infografi gibi pek çok alanda sahip olduğu deneyimler ışığında harita tasarımına da bu gözle bakarak yepyeni öneriler ortaya koyabilir. Bu öneriler her zaman doğru işleyen ve kartograflar tarafından onaylanacak çalışmalar olmasa da, bilginin analizinin estetik ve sistematik düşünce ile harmanlanması harita anlayışını da bir kaç adım öteye taşıyacaktır. Haritaların doğru bilgi vermek kadar, bilgiyi vermenin yeni ve yaratıcı yollarını aramaya, bulmaya ve sunmaya da ihtiyacı vardır.

5. SONUÇ

Yeryüzünü anlamaya, anlatmaya, tanımlamaya ve sınırlamaya yönelik çabalar sonucu ortaya çıkan ilk haritalar, konu aldıkları “yerin” değişimi ile yeni anlatım biçimleri barındırır hale gelmiştir. Arazinin, bölgelerin ve ülkelerin yerini alan kurumlar, kampuslar, parklar ve turistik bölgeler yeni sınırlar ve yeni “yerler” belirlemiş, haritalar bu bölgelere özel bir dille, bu sınırlar içinde detayları aktarır hale gelmiştir. Bu kurumsal sınırlar içerisinde haritacılığın kuralları da değişime açıktır. Kurum kimliği tasarımının bir parçası haline gelen haritalar artık birer pazarlama mecrası görevi de üstlenebilmektedirler. Örneğin “Berlin’in en iyi 10 gece kulübü” veya “New York’taki ünlü sanat galerileri” üzerine yapılabilecek haritalarda olduğu gibi kurumlar çeşitli sponsorluklar veya dernekler aracılığıyla bir araya gelerek coğrafi olarak çok büyük değişiklikler önermeden, ama fikir, seçki ve buna bağlı olarak tasarım bakımından farklılaşan haritalarla yeni nesil kullanıcılara yeni nesil bilgi aktarmaktadırlar.

Resim 11. Famille Superbelle tarafından kağıttan kesilerek ve serigrafi ile basılarak üretilen haritalardan biri.

Günümüzde, bölgelerin ve mekanların kimliğine ve atmosferine paralel tasarım ürünlerinden biri olarak ele alınan haritalar ortaya çıkmıştır. Markalaşan kentler, turizmden ve ulaşımdan elde edilen gelir, belediyeleri, müzeleri, parkları ve şehirleri tasarımcılarla çalışmaya itmiştir. Marka yaratmanın ötesinde, yeni, bilgi veren ve markanın iletişimini yürüten ürünlerden biri de harita olmuştur. Haritalarda verilen bilgi artık sadece yönlendirme değildir. Kuruma ait kimlik, mekana ait atmosfer ve pazarlamaya yönelik yaratıcı satış fikir ve yöntemleri için haritalar artık yeni bir oyun alanıdır (**Resim 11 ve 12**).

Resim 12. Jan Feliks Kallwejt tarafından tasarlanmış Polonya haritası. Tek renkli bu harita Polonya'nın içkilerini tanıtıyor, 2011.

Grafik dil ve çizgilerle anlatım önceleri bilginin oluşturulmasında doğrudan coğrafi bölge üzerinde çalışmalarla gerçekleştirilirken, günümüzde var olan veri tabanları sayesinde hazır ve güvenilir bilgiye ulaşılabilmektedir. Böylece veri, alan dışında da ulaşılabilir ve görselleştirmeye hazır ham veri olarak herkes tarafından işlenebilmektedir. Bilgi, uydular ve teknolojik veri toplama araçları yardımıyla kesin, doğru ve güncel olarak kullanıma açıktır; elde edilmek istenen veri giderek daha da doğru ve detaylı hale gelmektedir. Günümüzde giderek daha fazla önem kazanan konuya bu verinin daha da iyi nasıl aktarılacağıdır. Grafik dil ve görsel anlatım biçimleri bu verinin iletişimde yaratıcı çözümler ortaya koymalıdır.

Resim 13. Jenni Sparks tarafından tasarlanmış ve elle çizilmiş Londra haritası, 2012.

Grafik tasarımın üstlendiği sorumluluk öncelerinde olduğu gibi birebir bilgi kaydetme ve bunu en anlaşılabilir halde yapmanın ötesindedir. Bu sorumluluğu devralan uydu sistemleri grafik tasarımcıyı özgür kılar. Sayısal sistemlerin ve teknolojilerin sunduğu bu özgürlük ile birlikte artık, tasarımcı, çizgilerin ve noktaların bir araya geldiği, bilgi katmanlarının görsel örüntülerinin yeni denemeleri cezbediği haritalar üzerinde daha serbest önerilerde bulunabilir hale gelmiştir (**Resim 13**).

Basit el çizimlerinden, renkli ve katmanlı vektörel illüstrasyonlara kadar, tarzını haritasını yaptığı kurum veya mekanlara yönelik olarak şekillendirebileceği yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemin coğrafi ve kültürel bilgisini kağıda yansıtan tasarımcılar, haritacılıkta yepyeni bir perspektife imza atmaktadırlar. Kartografi, artık ekinde bulunan “grafi” sözcüğünü daha da güçlü bir biçimde taşıma potansiyeline sahiptir. Harita tasarımı ise illüstrasyonun, grafik anlatımın ve yaratıcılığın sahneleneceği yeni iletişim alanlarından biri haline gelmiş, mesajın yer ve mekanla ilişkilendirildiği bir ortama ve “yön bulma”nın ötesinde bir işleve sahip olmuştur.

Bu gelişen alana dair bilgilerin bir araya getirilmesi ve paylaşılması grafik tasarımcılar, illüstratörler ve harita tasarımı üzerine çalışan kartograf ve tasarımcılar için

büyük önem taşımaktadır. Kartografi alanında verilebilecek görsel iletişim eğitim programlarının yanı sıra, grafik tasarım eğitimi veren kurumlarda harita tasarımı üzerine proje ve derslerin verilmesi, bu iki alanın ortak paydada buluşabilmesi adına bir temel oluşturacaktır. Disiplinler ötesi çalışmalar ve projelere yönlenecek bu temel, yeryüzünün kağıt üzerinde ve ekranda yansıtılmasını bir adım daha ileriye taşımaya yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

AMBROSE, G. ve AONO-BILLSON, N. (2013). **Grafik Tasarımda Dil ve Yaklaşım**, çev: M. Taşcıoğlu, Literatür Yayınları, İstanbul.

BREWER, C. A. (2005). **Designing Better Maps: A Guide for GIS Users**, Reslands, California: ESRI Press.

ENCYCLOPEDIA AMERICANA. (1970). "Map", **The Encyclopedia Americana**, New York.

GESTALTEN. (2013). **A Map of the World According to Illustrators & Storytellers**, Gestalten, Berlin.

GRAPHIC DESIGN (2013). **Encyclopedia Britannica**. Erişim: 29 Temmuz 2013, <http://www.brittanica.com/EBchecked/topic/1032864/graphic-design>.

KLANTEN, R. (2010). **Data Flow 2: Visualizing Information in Graphic Design**, (S. Ehmann, N. Bourquin, R. Klanten, & T. Tissot, Dü), Die Gestalten Verlag, Berlin.

MOLLERUP, P. (2005). **Wayshowing: A Guide to Environmental Signage Principles & Practices**, Lars Müller, Baden.

ÖZDEMİR, K. (2008). **Osmanlı Haritaları**, (A. Kabacalı, Dü.) Avea, İstanbul.

SULLIVAN, J. "The London Underground Map". **Print** , Ağustos 2011, Sayı: 65.4.

TURCHI, P. (2004). **Maps of the Imagination: The Writer as Cartographer**. San Antonio, Trinity University Press, Texas.

YAU, N. (2013). **Seeing the World in Data. M. Lima içinde, Visual Complexity: Mapping Patterns of Information**, New York: Princeton Architectural Press.

Görseller

Resim 1. *Solda* Peçete üzerine yapılmış basit bir yol tarifi, *sağda* Matrakçı Nasuh'tan İstanbul Planı, 1537.

(Kaynak: *Soldaki resim* www.handmaps.org, Erişim:10.09.2013, Tony ve Katie Gonzales

tarafından yapılmış. *Sağdaki resim Kemal Özdemir (2008), Osmanlı Haritaları. Avea, İstanbul, s. 85).*

Resim 2. Edward De Bono'nun 6 Şapkalı Düşünme Tekniği kitabının fikir haritası.
(Kaynak: <http://www.tonybuzan.com/gallery/mind-maps> Erişim:15.09.2013).

Resim 3. Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye adlı eserinden Venedik Planı.
(Kaynak: Kemal Özdemir (2008), *Osmanlı Haritaları. Avea, İstanbul, s. 61).*

Resim 4. Harry Beck'in metro haritası tasarımından önceki hali ve sonrası.
(Kaynak: http://theexpertsagree.files.wordpress.com/2009/06/beck_rail.jpg,
<http://www1.icsi.berkeley.edu/~stellayu/artvis/project/roadmap/index.html>, Erişim:
10.09.2013).

Resim 5. Martin Haake tarafından tasarlanan "Cruising Around Africa" isimli harita, 2011.
(Kaynak: Gestalten. (2013). *A Map of the World According to Illustrators & Storytellers.*
Die Gestalten Verlag, Berlin, s.210).

Resim 6. Owen Gatley tarafından tasarlanan Paris haritası, 2012.
(Kaynak: Gestalten. (2013). *A Map of the World According to Illustrators & Storytellers.*
Die Gestalten Verlag, Berlin, s.143).

Resim 7. Carlos Romo Melgar tarafından tasarlanan "Cosmographies" adlı proje kapsamında yapılan Madrid haritası.
(Kaynak: Gestalten. (2013). *A Map of the World According to Illustrators & Storytellers.*
Die Gestalten Verlag, Berlin, s.104).

Resim 8. Hello Yellow Studio tarafından tasarlanan "The Perfect Plan" adlı proje kapsamında yapılan Paris haritasında kentte gidilebilecek en iyi mekanlara yer veriliyor.
(Kaynak: Gestalten. (2013). *A Map of the World According to Illustrators & Storytellers.*
Die Gestalten Verlag, Berlin, s.142).

Resim 9. Araçlarda kullanılan navigasyon sistemi ve Tomtom iPad uygulamasından bir ekran görüntüsü.

(Kaynak: <http://www.first4auto.com/wp-content/uploads/2013/06/b-tome1370793924994.jpg>, <http://superadrianme.com/wp-content/uploads/2012/04/tomtom.jpg>, Erişim: 17.10.2013).

Resim 10. Herb Lester Associates ve Brent Couchman tarafından tasarlanmış bazı haritaların katlanmış halleri.

(Kaynak: Gestalten. (2013). *A Map of the World According to Illustrators & Storytellers*. Die Gestalten Verlag, Berlin, s.180-181).

Resim 11. Famille Superbelle tarafından kağıttan kesilerek ve serigrafi ile basılarak üretilen haritalardan biri.

(Kaynak: <http://www.famillesummerbelle.com/Paris-Silver-Screen-Print.html>, Erişim: 17.10.2013).

Resim 12. Jan Feliks Kallwejt tarafından tasarlanmış Polonya haritası. Tek renkli bu harita Polonya'nın içkilerini tanıtıyor, 2011.

(Kaynak: Gestalten. (2013). *A Map of the World According to Illustrators & Storytellers*. Die Gestalten Verlag, Berlin, s.105).

Resim 13. Jenni Sparks tarafından tasarlanmış ve elle çizilmiş Londra haritası, 2012.

(Kaynak: Gestalten. (2013). *A Map of the World According to Illustrators & Storytellers*. Die Gestalten Verlag, Berlin, s. 34-35.